

Олена Вікторівна СМІГУНОВА

кандидат економічних наук, доцент кафедри організації виробництва, бізнесу та менеджменту, Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка
ORCID ID: 0000-0002-9660-3361
E-mail: elenasmigunova@khntusg.info

Олександр Анатолійович ІЛЬІН

здобувач кафедри організації виробництва, бізнесу та менеджменту, Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА ОРГАНІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ

Смігунова, О. В. Стан та перспективи розвитку виробництва органічної продукції в Україні [текст] / Олена Вікторівна Смігунова, Олександр Анатолійович Ільїн // Український журнал прикладної економіки. – 2020. – Том 5. – № 4. – С. 98 – 105. – ISSN 2415-8453.

Анотація

Перехід на органічне агровиробництво є вимогою часу з огляду на погіршення екологічної ситуації в світі. Наразі Україна є одним із найпотужніших виробників та експортерів сільськогосподарської продукції в світі, а переорієнтація на органічне сільськогосподарське виробництво дозволить посилити та закріпити свої позиції на світовому ринку. На сьогодні українські аграрії спеціалізуються переважно на виробництві органічної продукції рослинництва: пшениці, ячменю, соняшнику, кукурудзи на зерно та інше, адже вирощування орних культур є менш витратним. Під органічним землеробством наразі відведено близько 1% сільськогосподарських угідь, що, тим не менше, ставить Україну на сьоме місце в світовому рейтингу виробників органічних зернових культур. Регіонами з найвищою концентрацією сертифікованих угідь та сертифікованих операторів є Херсонська, Київська, Одеська, Черкаська та Запорізька області. Органічне землеробство є перспективним напрямом інвестування; його розвитку також сприяють спільні проекти вітчизняних виробників з іноземними компаніями. Наразі Україна займає друге місце в рейтингу країн-експортерів органічної продукції до країн Європейського Союзу, поставляючи на європейський ринок близько 80 категорій товарів, в тому числі й продукції агропромислового сектору виробництва з доданою вартістю, представлення якої на світовому ринку розширює перспективи для збільшення обсягів виробництва. Огляд аналітичних даних показав, що частка органічної продукції, реалізованої на внутрішньому ринку країни у 2019 р. склала лише 1,54%, що пов'язано в першу чергу з низькою платоспроможністю населення. Однак попри все відмічається поступове розширення внутрішнього ринку органічних продуктів. Однією з проблем, що гальмують впровадження органічних технологій у виробництво, є обмеженість обігових коштів у фермерів, адже забезпечення екологічності виробництва вимагає впровадження додаткових операцій та неухильне дотримання агротехнічних вимог. Зацікавленість зарубіжних компаній у великих партіях унеможливають прямі поставки продукції від невеликих та малих підприємств. Тому перспективним напрямком вважаємо створення кластерів цих утворень.

Ключові слова: органічне виробництво, органічні технології, органічне землеробство, зерно, холдинг, кластер.

© Олена Вікторівна Смігунова, Олександр Анатолійович Ільїн, 2020

Olena Viktorivna SMIHUNOVA

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Organization of Production, Business and Management, Kharkiv Petro Vasylenko State Technical University of Agriculture

Oleksandr Anatoliyovych ILIN

Applicant of the Department of Organization of Production, Business and Management, Kharkiv Petro Vasylenko State Technical University of Agriculture

STATE AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF ORGANIC PRODUCTION IN UKRAINE

Abstract

The transition to organic farming is a matter of time given the deteriorating environmental situation in the world. At present, Ukraine is one of the most powerful producers and exporters of agricultural products in the world, and the reorientation to organic agricultural production will strengthen and consolidate its position in the world market. Today, Ukrainian farmers specialize mainly in the production of organic crop products: wheat, barley, sunflower, corn for grain, etc., because the cultivation of arable crops is less expensive. Organic farming currently accounts for about 1% of agricultural land, which, however, puts Ukraine in seventh place in the world ranking of producers of organic cereals. The regions with the highest concentration of certified lands and certified operators are Kherson, Kyiv, Odesa, Cherkasy and Zaporizhia regions. Organic farming is a promising area of investment; its development is also facilitated by joint projects of domestic producers with foreign companies. Currently, Ukraine ranks second in the ranking of countries exporting organic products to the European Union, supplying the European market with about 80 categories of goods, including value-added agro-industrial products, whose presence on the world market expands prospects for increasing production. A review of analytical data showed that the share of organic products sold in the domestic market in 2019 was only 1.54%, which is primarily due to the low solvency of the population. However, there is a gradual expansion of the domestic market for organic products. One of the problems hindering the introduction of organic technologies in production is the limited working capital of farmers, because ensuring the environmental friendliness of production requires the introduction of additional operations and strict compliance with agronomic requirements. The interest of foreign companies in large batches makes it impossible to directly supply products from small enterprises. Therefore, we consider the creation of cluster formations to be a promising direction.

Key words: *organic production, organic technologies, organic agriculture, grain, holding, cluster.*

JEL classification: Q13; Q16

Вступ

Одним із найважливіших завдань аграрної політики України є переорієнтація агропромислової сфери на екологічно безпечний рівень розвитку сільського господарства. Внаслідок погіршення екологічної ситуації у світі, особливо популярною стає органічна продукція, насамперед продукти харчування, споживання яких впливає на здоров'я людини. Актуальною проблема є і для України, яка має значний потенціал для виробництва органічної продукції.

Перехід на виробництво органічної сільськогосподарської продукції супроводжується зростанням собівартості одиниці продукції через введення додаткових операцій задля забезпечення екологічності сировини, матеріалів чи умов виробництва. В результаті оснащення виробництва основними фондами зростуть питомі капітальні вкладення, при цьому внаслідок обмеженої купівельної спроможності знизяться обсяги продажів [1, с.75]. Ціна на органічну сільськогосподарську продукцію залежить не тільки від витрат виробництва, а й від попиту і пропозиції, обсягу інвести-

---

цій, платоспроможності споживачів, цінової політики та якості продукції. Спеціалізація сільського господарства на органічному виробництві забезпечить активізацію на переорієнтацію на виробництво органічної продукції в Україні, позиціонування українського виробника на світовому ринку як виробника екологічно безпечних продуктів харчування та конкурентоспроможність національної економіки в цілому.

Дослідженню ринку органічних продуктів України та присвячено наукові праці Т. Боровик, І. Волкової, Р. Грабовського, М. Макаренка та ін. Науковцями проаналізовано особливості споживання органічної продукції в Україні і світі та розвитку каналів її розподілу, досліджено ринок органічної продукції в Україні та світі, визначено маркетингові інструменти, що визначають внутрішній попит на органічну продукцію тощо. В роботах Л. Мармуль, Л. Новак та Н. Гончаренко приведене обґрунтування напрямків розвитку підприємств-виробників органічної продукції на засадах кооперації та інтеграції.

Мета статті

Ціль статті – аналіз сучасного стану виробництва та збуту вітчизняної органічної сільськогосподарської продукції та визначення напрямків підвищення ефективності підприємств – виробників такої продукції.

Виклад основного матеріалу дослідження

Органічне сільськогосподарське виробництво виступає цілісною системою, поєднуючи провідні надбання в сферах збереження довкілля та природних ресурсів, забезпечення біологічного різноманіття та високих стандартів і методів виробництва. Однак проблеми, пов'язані з дисбалансом зовнішнього середовища, посиленням конкуренції та активізацією процесів глобалізації є причиною суперечок науковців при визначенні економічної доцільності та організаційних можливостей запровадження органічного виробництва у вітчизняних аграрних формуваннях.

Підтвердженням економічних, екологічних та соціальних переваг є багаторічний досвід виробництва органічної продукції в аграрних підприємствах провідних зарубіжних країн. Так, позитивними економічними проявами органічного агровиробництва, зокрема, є динаміка зростання рентабельності продукції, зменшення залежності від зовнішніх джерел, підвищення конкурентоспроможності, зростання чистого прибутку та оптимізація системи управління ресурсами та витратами. Беззаперечними екологічними наслідками є зниження техногенного впливу на ґрунти, зниження забруднення природних вод, збереження та відновлення біорізноманіття в агроландшафтах та забезпечення екологічного балансу середовища. Поряд з очевидно важливим значенням забезпечення населення якісними продуктами харчування, з-поміж соціальних наслідків органічного агровиробництва варто відзначити посилення етичної та природної поведінки людини в екосистемі, розвиток сільських територій, підвищення зайнятості та добробуту на селі тощо [2, с. 33].

Активними популяризаторами органічного виробництва в Україні є громадські організації та асоціації, зокрема, Міжнародна асоціація учасників органічного виробництва «БІОЛан Україна», сертифікаційний орган «Органік Стандарт», Спілка учасників органічного сільського господарства «Натурпродукт», Всеукраїнська громадська організація «Клуб органічного землеробства», Всеукраїнська громадська організація «Жива планета», Торговельний дім «Органік Ера», інформаційний центр «Зелене Досьє» та ін. З 2005 р. в діє Федерація органічного руху України, діяльність якої спрямована на об'єднання зусиль виробників, наукових і навчальних закладів, підприємницьких структур та державних установ, зацікавлених у виробництві й поширенні здорової, безпечної для споживання продукції [3, с. 204].

Наразі Україна спеціалізується на виробництві органічної продукції рослинництва. Органічні продукти вирощують на території близько 1% земель сільськогоспо-

дарського призначення, що є дуже низьким показником. Вирощуються органічні зернові (пшениця, ячмінь, жито, овес), олійні (соняшник) та бобові культури (горох, соя). Вирощування овочів та фруктів перебуває на початковому етапі. В структурі посівів близько 17% припадає на пшеницю, по 16% – на ячмінь та соняшник, 11% – на кукурудзу; 4% займає горох; по 1% – ріпак і гречка. Решта (34% посівних площ) відводиться під сою, жито, овес, сорго, просо, гірчицю, цукрові буряки, еспарцет і т. д. [3, с. 204]. Загалом 48,1% сертифікованих, як органічні, земель зайняті під вирощування зернових, що ставить Україну на 7-ме місце серед країн-виробників органічних зернових [4].

В органічному виробництві задіяні родючі ґрунти, здатні без застосування мінеральних добрив давати стабільні врожаї сільськогосподарських культур. Згідно даних Інституту землеробства Національної академії аграрних наук, найбільш придатними для органічного землеробства є ґрунти в Харківській, Черкаській областях; частково – в Київській, Вінницькій, Кіровоградській, Хмельницькій, Івано-Франківській, Тернопільській областях, найменш придатними – території поблизу Чорнобиля, в шахтарських районах Луганщини та більша частина Рівненської області [5].

Органічне агровиробництво пов'язане з неухильним дотриманням сівозмін, необхідністю включати в сівозміну бобові культури та багаторічні бобові трави для забезпечення поживних речовин та відтворення гумусу в ґрунті [6, с. 254].

Наразі причинами, що гальмують впровадження органічних агротехнологій в вітчизняних підприємствах, є складність дотримання всіх технологічних вимог, необхідних для органічного сільськогосподарського виробництва, неможливість формування достатньої сировинної бази для забезпечення продовольчої безпеки країни, низька платоспроможність споживачів та, як наслідок, низький внутрішній попит тощо.

Найлегшою культурою для органічного землеробства в Україні є овес. За словами аграріїв [7], затрати пального на боронування полів під вівсом складають лише 10 л/га. Все дуже швидко робиться, техніка швидко обробляє.

За даними Мінекономіки України у 2019 році загальна площа сільськогосподарських земель з органічним статусом та перехідного періоду склала близько 468 тис. га (1,1% від загальної площі земель сільськогосподарського призначення України). При цьому нараховувалось 617 операторів органічного ринку, з них 470 – сільськогосподарські виробники [8]. Регіонами з найвищою концентрацією сертифікованих угідь і сертифікованих операторів є Херсонська (84540 га та 54 оператори), Київська (60423 га та 83 оператори), Одеська (49608 га та 40 операторів), Черкаська (41428 га та 16 оператори) та Запорізька області (40433 га та 18 операторів).

За інформацією комерційної служби Посольства США в Україні [4], середня окупність інвестицій в українське органічне землеробство становить близько 300% [9], що робить його одним із найпривабливіших напрямів для інвестицій в Україну. Часто органічні господарства беруть участь в проектах із впровадження органічного землеробства в Україні та співпрацюють з іноземними компаніями, насамперед, зі Швейцарії, Нідерландів та Німеччини [10, с. 411].

Водночас тенденціями макроекономічного середовища останніх років, що стримують можливості для нарощування вітчизняного експорту органічної продукції рослинництва є: зростання міжнародної конкуренції, пришвидшення глобальних кліматичних змін, відсутність розвиненої логістичної інфраструктури, поширення політики національного протекціонізму [11, с. 108].

Взагалі, за підсумками 2019 року Україна посіла 2 місце з 123 країн за обсягами імпортованої органічної продукції в Європейський Союз, піднявшись на дві сходинки в порівнянні з попереднім роком [12]. Відзначається, що протягом 2019 року в ЄС ввезено 3,24 млн тонн органічної агропродовольчої продукції, більше 10% якої припадає на Україну [13]. Так, український імпорт в ЄС збільшився на 27% – з 265,817 тис. тонн в 2018 р до 337,856 тис. тонн в 2019 р.

Аналізуючи структуру експорту української органічної продукції за частинами світу у 2019 р., відзначають, що 85 % експортовано в країни Європи, 12% – Північної Америки, 3% – Азії та менше 1% – на Африканський континент. Загалом, близько 80 категорій товарів на суму 189 млн дол. США імпортовано в 35 країн.

В основному, в ЄС з України експортуються зернові (крім рису та пшениці, 76,9% зернових українського походження), пшениця (31,8% з України), олійні культури (крім сої, 18,2% і друге місце після Туреччини), соя (4 місце і 13% імпорту сої з України). Також Україна входить до групи найбільших експортерів макухи. В ТОП-10 країн-споживачів української органічної продукції в 2019 р. ввійшли Нідерланди, Швейцарія, США, Литва, Німеччина, Велика Британія, Австрія, Польща, Данія, Італія.

Варто зауважити, що перший значний об'єм переробленої продукції з доданою вартістю було імпортовано з України лише в останні роки. Партії такої продукції ще невеликі, однак цей факт означає, що українські виробники спроможні пропонувати відповідну продукцію відповідної якості на міжнародному рівні, що відкриває перспективи для збільшення обсягів виробництва та реалізації [14, с. 20].

Однак, лише 13,3% вітчизняних виробників органічних зернових мають змогу експортувати органічну продукцію шляхом укладання прямих договорів із зарубіжними покупцями. Як правило, це холдинги з потужним земельним банком та бездоганною репутацією, для яких органічне рослинництво є одним із напрямів аграрного виробництва. Розвиваючи різні напрямки діяльності, вони мають фінансову можливість покривати потенційні збитки від органічного землеробства. Водночас невеликі сільськогосподарські підприємства та фермерські господарства, спеціалізовані на вирощуванні фруктів, овочів та ягід, не спроможні налагодити експорт через ряд чинників:

1) зацікавленість зарубіжних компаній у великих партіях продукції. Невеликі товаровиробники, спеціалізуючись на вирощуванні різних культур, не здатні задовольнити стабільний попит на органічну сировину й перероблені органічні продукти харчування;

2) експортні операції пов'язані із значними транспортними й накладними витратами, що робить експорт партій такої продукції економічно недоцільним;

3) відсутність кваліфікованих кадрів, налагодженої логістичної інфраструктури, високі валютні, логістичні ризики [11, с. 110].

Так склалось, що експорт української органічної значно перевищує обсяги внутрішнього споживчого ринку в Україні. Так, у 2019 р. на внутрішньому ринку продукції було реалізовано лише 7350 тонн органічної продукції на суму, еквівалентну 24,3 млн дол. Таким чином, частка органічної продукції, реалізованої на внутрішньому ринку країни склала лише 1,54%.

Очевидно, українці споживають значно менше органічних продуктів, ніж мешканці країн ЄС. На душу населення в Україні цей показник складає 3 євро, тоді як в країнах ЄС – 53,7 євро. В розрахунку з 1 га органічних угідь на внутрішній ринок потрапляє продукції на 50 євро, тоді як в Європі – на 2345 євро [8].

Сьогодні український внутрішній споживчий ринок органічних продуктів поступово розширюється через основні мережі супермаркетів. Однак, аналіз органічної продукції на полицях торгівельних мереж великих міст України, показав [10], що її асортимент є нестабільним, часто – випадковим. У вітчизняних торгівельних закладах немає спеціальної посади менеджера чи консультанта, які могли б надавати інформацію покупцям про органічну продукцію.

Незважаючи на достатньо високі ціни на органічну продукцію, значна кількість українців із середнім доходом, віддає перевагу органічним продуктам, усвідомлюючи їх користь та вважаючи такі витрати важливою інвестицією, в першу чергу, у власне здоров'я. Значна частина таких покупців разом з покупцями, що мають високий дохід, та іноземцями визначають перспективи зростання попиту на органічні продукти.

Основним стримуючим фактором, що гальмує розвиток ринку органічних продуктів в Україні, виступає висока вартість органічних продуктів. Націнка на органічну продукцію в Україні становить наразі 50 – 300%, в той час в країнах ЄС – 20-30% [14, с. 27]. Значна різниця обумовлена безпосередніми високими витратами в процесі виробництва; значно вищими витратами в процесі переробки та зберігання органічної продукції; невеликими обсягами виробництва й відстанями транспортування, враховуючи терміни придатності, витратами на її сертифікацію тощо[15].

Варто зазначити, що вирощування сільськогосподарських орних культур є менш проблематичним та витратним. Чітке дотримання агротехнологій органічного виробництва та наявність гарної техніки дозволяє отримувати високий валовий прибуток. Аналізуючи параметри, що використовувалися для розрахунку валового прибутку, особливо для орних культур, стає зрозуміло, що, хоча висока ціна компенсує нижчі врожаї, валовий прибуток в органічному виробництві загалом вищий завдяки нижчим витратам на придбання допоміжних продуктів. Іншими словами, не використовуючи хімічні пестициди та добрива, органічні фермери мають менші загальні витрати, що передбачає більшу прибутковість. Проте розрахунки валового прибутку не відображають початкові інвестиції у перехідний період, коли фермери можуть продавати свою продукцію за ціною неорганічної продукції, отримуючи при цьому менші врожаї, ніж раніше. Крім того, витрати на органічну сертифікацію не беруться до уваги, але для українських господарств вони досить низькі, зважаючи на їх великі розміри, а саме: від 1 до 5 євро/га, залежно від розміру господарства та органу сертифікації.

На думку Легези Д. Г., органічне виробництво має розвиватися у господарствах великого розміру, де вартість валової продукції у порівняних цінах перевищує 10 млн грн, що надасть можливість покрити витрати на розвиток виробництва та сертифікацію [16, с. 140.]. На думку дослідниці, необхідно, спрямування виробництва на конкурентний ринок вимагає підтримки в першу чергу на рівні підприємства та регіонального ринку. За таких умов основним показником, який свідчить про конкурентоспроможність виступає різниця між виробничою та реалізаційною ціною продукції. Таким чином, зміни у виробництві повинні зосередитися на цих двох показниках. Так як органічний ринок України можна сьогодні назвати олігополістичним, що свідчить про неможливість конкретного виробника впливати на неї, то стратегічні цілі підприємства повинні зосередитися на зниженні собівартості одиниці продукції. Більш того підприємство має бути впевнене, що використовує органічну сировину.

На думку Н.В. Гончаренко [11, с. 110], для посилення конкурентоспроможності великих і дрібних виробників органічної продукції рослинництва в Україні необхідно створювати й розвивати кластери як інноваційний засіб взаємодії компаній з метою досягнення спільних економічних, ринкових і національних інтересів. Створення кластерів з виробництва й обігу органічної продукції рослинництва сприятиме розробленню і впровадженню економічних, ринкових та організаційних інструментів для посилення конкурентоспроможності національних виробників в умовах глобальних економічних і кліматичних викликів.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Наразі в Україні склались не досить сприятливі умови для виробництва органічної сільськогосподарської продукції, тому конкурентна перевага такої продукції має базуватись на більш високій ефективності використання ресурсів. Визначено, що ефективно вирощування орних сільськогосподарських культур можливе за умов забезпеченості підприємства технікою та дотримання агротехнологічних вимог. Найбільш можливо це реалізувати у великих підприємствах або в кластерних утвореннях.

Список літератури

1. Басюк Г.П. Конкурентоспроможність органічної продукції. *Студентський вісник Національного університету водного господарства та природокористування*. 2014. Вип. 1 (1). С. 75-78.
2. Грановська В.Г. Перспективи розвитку ринку органічної продукції в Україні. *Економіка АПК*, 2017. № 4, С. 31 – 40.
3. Гаваза Є.В. Сучасний стан виробництва та реалізації органічної продукції на вітчизняному ринку. *Органічне виробництво і продовольча безпека*. Житомир: «Полісся». 2013. С. 203 – 208.
4. Аналіз ринку органічної продукції в Україні URL : <https://agropolit.com/spetsproekty/407-analiz-rinku-organichnoyi-produktsiyi-v-ukrayini>.
5. Де в Україні ґрунт найбільше підходить для органічного землеробства (карта). URL : <https://api.visicom.ua/uk/posts/organiclandinukr>.
6. Данкевич Є. М., Данкевич В. Є. Придатність Поліських земель для запровадження органічного виробництва. *Органічне виробництво і продовольча безпека*. Житомир: *Полісся*. 2013. С. 252– 256.
7. ВАРті новини: В органічному землеробстві легше за все вирощувати овес. URL : <https://agravery.com/uk/posts/show/varti-novini-v-organicnomu-zemlerobstvi-legse-za-vse-virosuvati-oves>.
8. Органічне виробництво в Україні. URL : <https://agro.me.gov.ua/ua/napryamki/organichne-virobnictvo/organichne-virobnictvo-v-ukrayini>.
9. Українці пасуть задніх за споживанням органічної продукції. URL : <https://landlord.ua/news/ukrayintsi-pasut-zadnih-za-spozhivannyam-organichnoyi-produktsiyi/>.
10. Вдович В. Г., Черкаська І. С. Сучасний стан виробництва органічної продукції в Україні. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Сер.: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес*. 2013. Вип. 181(6). С. 408 – 415.
11. Гончаренко Н. В. Кластеризація як інструмент підвищення конкурентоспроможності органічного рослинництва в умовах міжнародної конкуренції. *Держава та регіони*. 2018. С. 106 – 112.
12. В 2019 году Украина заняла 2 место из 123 стран по объемам импортируемой органической продукции в ЕС. URL : <https://www.apk-inform.com/ru/agroexport/1511503>.
13. Imports of organic tropical fruit increased in the EU, while imports of organic cereals declined in 2019. URL : https://ec.europa.eu/info/news/imports-organic-tropical-fruit-increased-eu-while-imports-organic-cereals-declined-2019-2020-jun-03_en?fbclid=IwAR3alV0hTbKt8hK4ItAyTBaE7B_E8aTpPLbEkShkUhrTQD2o3egDCg7WSsg.
14. Мармуль Л.О., Новак Н.П. Розвиток органічного виробництва в Україні на засадах кооперації. *Економіка АПК*. 2016. №9. С. 26-32.
15. Кустовська О.В., Смолій Я.А. До питання розвитку органічного виробництва в Україні. URL : <http://journals.nubip.edu.ua/index.php/Zemleustriy/article/viewFile/11787/10792>.
16. Легеза Д. Г. Модель органічного виробництва продукції у сільськогосподарських підприємствах. *Вісник Хмельницького національного університету* 2011, № 5, Т. 2. С. 139 – 143.

References

1. Basiuk, H. P. (2014). «Competitiveness of organic products». *Students'kyj visnyk Natsional'noho universytetu vodnoho hospodarstva ta pryrodokorystuvannia*. Issue. 1 (1), pp. 75-78.
2. Hranovs'ka, V. H. (2017). «Prospects for the development of the market of organic products in Ukraine». *Ekonomika APK*. no. 4, pp. 31 – 40.
3. Havaza, Ye. V. (2013). «The current state of production and sale of organic products on the domestic market». *Orhanichne vyrobnytstvo i prodovol'cha bezpeka*. Zhytomyr: «Polissia». pp. 203 – 208.
4. Analiz rynku orhanichnoi produktsii v Ukraini. [Analysis of the market of organic products in Ukraine]. Available at: <https://agropolit.com/spetsproekty/407-analiz-rinku-organichnoyi-produktsiyi-v-ukrayini>.
5. De v Ukraini grunt najbil'she pidkhodyt' dlia orhanichnoho zemlerobstva (karta). [Where in Ukraine the soil is most suitable for organic farming (map)]. Available at: <https://api.visicom.ua/uk/posts/organiclandinukr>.
6. Dankevych, Ye. M., Dankevych, V. Ye. (2013). «Suitability of Polissya lands for the introduction of organic production». *Orhanichne vyrobnytstvo i prodovol'cha bezpeka*. Zhytomyr: Polissia, pp. 252– 256.
7. VARTi novyny: V orhanichnomu zemlerobstvi lehshe za vse vyroschuvaty oves. Available at: <https://agravery.com/uk/posts/show/varti-novini-v-organicnomu-zemlerobstvi-legse-za-vse-virosuvati-oves>.
8. Orhanichne vyrobnytstvo v Ukraini. [Organic production in Ukraine]. Available at: <https://agro.me.gov.ua/ua/napryamki/organichne-virobnictvo/organichne-virobnictvo-v-ukrayini>.
9. Ukraintsi pasut' zadnikh za spozhyvanniam orhanichnoi. [Ukrainians are lagging behind in the consumption of organic products]. Available at: <https://landlord.ua/news/ukrayintsi-pasut-zadnih-za-spozhyvannyam-organichnoyi-produktsiyi/>.
10. Vdovych, V. H., Cherkas'ka, I. S. (2013). «The current state of organic production in Ukraine». *Naukovyj visnyk NUBiP Ukrainy. Serii: Ekonomika, ahrarnyj menedzhment, biznes*. pp. 408 – 415.
11. Honcharenko N. V. (2018). «Clustering as a tool to increase the competitiveness of organic crop production in international competition». *Derzhava ta rehiony*. pp. 106 – 112.
12. V 2019 godu Ukraina zanjala 2 mesto iz 123 stran po ob'emam importiruemoj organicheskoy produktsii v ES. [In 2019, Ukraine ranked 2nd out of 123 countries in terms of the volume of imported organic products in the EU.]. Available at: <https://www.apk-inform.com/ru/agroexport/1511503>.
13. Imports of organic tropical fruit increased in the EU, while imports of organic cereals declined in 2019. Available at: https://ec.europa.eu/info/news/imports-organic-tropical-fruit-increased-eu-while-imports-organic-cereals-declined-2019-2020-jun-03_en?fbclid=IwAR3alV0hTbKt8hK4ItAyTBaE7B_E8aTpPLbEkShkUHRtQD2o3egDCg7WSsg.
14. Marmul', L. O., Novak, N. P. (2016). «Development of organic production in Ukraine on the basis of cooperation». *Ekonomika APK*. no. 9, pp. 26-32.
15. Kustovs'ka, O. V., Smolij, Ya. A. Do pytannia rozvytku orhanichnoho vyrobnytstva v Ukraini. [On the development of organic production in Ukraine]. Available at: <http://journals.nubip.edu.ua/index.php/Zemleustriy/article/viewFile/11787/10792>.
16. Leheza, D. H. (2011). « Model of organic production in agricultural enterprises». *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu*. No. 5, vol. 2. pp. 139 – 143.

Стаття надійшла до редакції 13.10.2020 р.